

Van den Berg, Jan-Albert
Universiteit van die Vrystaat

***Locus theologicus* as volgende generasie argitektuur – kantaantekeninge tot die ontwerp van ’n biografiese *theologia habitus* in die toekomstige werkplek¹.**

ABSTRACT

***Locus theologicus* as a next generation architecture – notes on the design of a biographical *theologia habitus* in the future workplace**

Arising from the need for a spirituality for the future workplace – this design makes a contribution in terms of the development of a relevant and pragmatic *theologia habitus*, with the articulation of specific practical theological accents. Through the use of concepts associated with the metaphor of architecture, clear interdisciplinary accents from the dialogue between practical theology and futures studies are given utterance, with particular reference to the new – and future – workplace. In the development of a memory for the future, a so-called *theologia habitus* is facilitated, with a view to the facilitation of a spiritual recapitalisation in the future workplace. By means of the qualitative Delphi research method, an existing model of research is informed, in an evolutionary manner with a meaningful narrative biographical accent. The possible reformulation, as well as new articulations, of the language of faith, constitutes a search for relevant accents in the future workplace.

1. AANTREDE – OP SOEK NA RUIMTE

Tydens ’n besoek in 2009, lees ek teen ’n plakket by die wêreldbekende Operahuis in Sydney, Australië, die volgende woorde van die gevierde argitek, Jørn Utzon: “As time passes and need change, it is natural to modify the building to suit the needs and technique of the day.” In aansluiting by dié metafoor van ’n evolusionêre argitektoniese ontwerp poog ek in die kantaantekeninge tot ’n bestaande navorsingsontwerp (Van den Berg 2010a; 2010b); om van die nuutste bewegings in praktyk en teorie te vertoon, maar met aksent op moontlike toekomstige ontwikkelings ter “performing the faith” (Swinton & Mowat 2006:4) en ter uitdrukking aan die dinamika van die lewe, want “Life is about change” (Astley 2002:21). In die klem op *volgende generasie argitektuur* in die titel, word aansluiting gevind by die sentrale metafoor wat onderliggend is aan die studie, maar word ook verdere assosiatiewe netwerke van betekenis gefasiliteer (Müller & Maritz 1998:66), en wat onder meer in verband staan met die internet soekenjin, Google, se verdere ontwikkeling van sogenaamde “next generation architecture”, ten einde “index the Web every second to allow real-time search” (Carr 2010:159). Hiërin word die soeke na ’n relevante, kontekstuele en nie net eietydse, maar ook toekomstige karakter van die werksplek in die *Annus Virtualis*, oftewel die era van virtualiteit (Joubert 2010:48) verbeeld en beklemtoon.

In dié argitektoniese aantrede word die soeke na ’n relevante *theologia habitus* met betekenis

¹ ’n Bygewerkte en geredigeerde weergawe van die gepubliseerde monografie “An (auto)biographical *theologia habitus*-Futures perspectives for the workplace” (2010) en gelewer as deel van ’n Seminaar-aanbieding tydens die International Academy of Practical Theology, Amsterdam, 21-26 Julie 2011.

in die toekomstige werksplek gekarteer aan die hand van 'n interdisiplinêre gesprek tussen onder meer praktiese teologie en die fokus-domein van toekomststudies binne ekonomiese en bestuurswetenskappe. Hierin word aansluiting en kongruensie gevind met die historiese verband tussen ekonomie en geloof (Atherton 2011:1), asook by die resente aksentuering hiervan in onder meer aspekte soos sosiale kapitaal, spiritualiteit, welstand en geluk (Graham 2011:224-225).

Met die voorkeur aan die interpretasie van nie net die lewens van ander nie, maar ook die van my eie (Roberts 2002:172), word 'n intrinsiek en funksionele ruimte van "ordinary theology" (Astley 2002), met 'n sterk pragmatiese aksent gefasiliteer, waarin "Academic theologians should be more curious about what ordinary believers have come up with" (Astley 2002:149). Juis daarom word dié navraag en soeke na 'n gepaste inkleding vir 'n *relevante theologia habitus* in die toekomstige werksplek geïnformeer vanuit geaksentueerde biografiese aksente.

Die studie word gekaart aan die hand van vier bewegings wat nou verwant is aan die ontwerp van die sogenaamde argitektoniese *gestalt* of -figuur naamlik *terrein; pad; drumpel en bestemming* (Norberg-Schulz 2000:144). Dié vier bewegings hou weer uiteindelik verband met drie kern perseptuele kategorieë van *agtergrond, sentrum* en *voorgond* waarteen die studie gespieël word.

2. TERREIN

Sensitief daarvoor om nie verskillende dissiplines in 'n dwangmatige gesprek in te forseer nie, blyk dit sekerlik nodig te wees om 'n rasionaal aan te bied waarom die uiteenlopende velde van praktiese teologie en toekomsstudie as gespreksgenote in verhouding tot mekaar gekonstrueer word. Hierin gee ek ag op die oproep van Osmer (2006:343) wat vra na "articulating and justifying the principle of selection in a transversal model of interdisciplinarity" ten einde aan te toon "why specific persons or perspectives are engaged as interdisciplinary dialogue partners in a particular book or research project". Ter motivering van die gesprek tussen praktiese teologie en toekomsstudies, met as moontlike wins, die "promising liminalities between the disciplines" (Van Huyssteen 2006:9), word die volgende argumente gebruik ter afbakening van die ruimte: Eerstens word toekomsstudies se bydrae in aksent tot die gesprek gevind deurdat dit 'n besondere uitdaging bied tot die evaluering van bestaande paradigmas wat gebruik word. Inderdaad wys Gelatt (1993:11) daarop dat "Paradigms create the lenses through which we see our present realities and future possibilities." Juis deur dié bewusheid wat gevra en aangekweek word, dra die interdisiplinêre gesprek tussen praktiese teologie en toekomsstudies dan ook by tot die ondersoek van bestaande funksionerende paradigmas, maar ook tot hoe dié en ander moontlike lense nuwe toekoms scenario's kan verbeeld.

Tweedens is daar in albei dissiplines 'n sterk fokus op 'n positiewe artikulering van en bydrae tot die welstand van mens en wêreld in die wydste moontlik konteks van verstaan. Praktiese teologie, met besondere klem op die pastoraat, het ten doel die spirituele fasilitering van vreugde en hoop (Louw 1999:2), terwyl toekomsstudies weer onder andere ten doel het die ontwikkeling van holistiese voorkeur- en volhoubare toekoms scenario's (Malloch 2003:4-5).

Die derde oorweging ter motivering vir die konstruering van die gesprek tussen praktiese teologie en toekomsstudie word gevind in die pragmatiese én strategiese karakter van beide dié dissiplines ten einde 'n beweging te fasiliteer weg van abstraksie na praxis/kontekstualiteit met die klem op konkrete feite en effektiewe aksie.

Ten einde die domein van dié interdisiplinêre gesprek te betree, word die gespreksgenote van onderskeidelik praktiese teologie en toekomsstudies, vervolgens kortliks ter bekendstelling aan woord gestel:

2.1 Praktiese teologie

Deur 'n plasing in die veld van praktiese teologie word 'n eerste bydrae tot die voorgename interdisiplinêre gesprek gekaart. Met praktiese teologie kies ek doelbewus vir 'n "type (publieke) praktiese teologie, dat de nadruk legt op de geleefde religie in al haar verskijningsvormen ... met het oog op onderling verstaan en beter saamenleven" (Ganzevoort 2006:151). In die verdere ontwikkeling hiervan word 'n bepaalde "theory of the praxis" veronderstel waarin "practical theology takes the praxis as its source and starting point" (Ganzevoort 2008:10).

Ten einde 'n *locus theologicus* te betree waar "practical theology takes the praxis as its source and starting point" (Ganzevoort 2008:10), en met 'n metodologiese beweging tussen praktyk en teorie en weer terug na praktyk (Browning 1991:34) as 'n "thick description ... when various perspectives are entertained" (Demasure & Müller 2006:418); sluit ek aan by 'n "a postfoundational-prakties teologiese"-lesing, soos aanvanklik beskryf deur Müller (2005; 2009). In a "postfoundational"-prakties teologiese lesing word daar onder meer wegbeweeg van óf 'n rigiede "foundationalist"-posisie óf 'n relatiewe "anti-foundationalist"-posisie na 'n "post-foundationalist"-posisie met die klem op "plausible forms of interdisciplinary dialogue" (Demasure & Müller 2006:418). In dié navorsings-avontuur word die opmerkings van Taylor (2008:204) vir die betekenis van 'n relevante en kontekstuele praktiese teologie dan bevestig:

... and for me practical theology is all about risk. Practical theology, in my mind, is daring to believe that life and not theory is where the theological enterprise begins... The only potential for the future of Christian faith lies in the doing, the going, the practice. A practical theology is not the taking of theology and applying it to a certain situation, but rather it is a beginning ...

In die publieke aksent van praktiese teologie as "fides quaerens societatem" (Cilliers 2009:634), vestig Bass & Dykstra (2008:13) die aandag verder daarop dat 'n multi-perspektiwiese ontwikkeling die fasilitering van welstand wil beklemtoon. Dit is juis vanuit 'n multi-perspektief dat die fokus nie net val op die méés persoonlike nie, maar ook die mees algemene; nie net op die patologiese nie, maar ook op positiewe aksente in lewe. In dié publieke ruimte word onder meer gesoek na 'n moontlike prakties teologiese vergestaltung van "Moving away from a disease and dysfunction model to a new look at the world" met as gevolg "a focus on positive attributes of people and organizations means looking at organizational behavior in a new light" (Nelson & Cooper 2007:3).

2.2 Toekomsstudie

Net soos die persoon bo-aan die mas van 'n outydse seilskip gevaarlike rotse en moontlike deurgangroetes deur ongekarteerde water moes aandui is "The purpose of futures research ... to systematically explore, create, and test both possible and desirable futures to improve decisions... so too futurists with foresight systems for the world can point out problems and opportunities to leaders around the world (Glenn & Gordon & Florescu 2008:Foreword).

Vanweë die feit dat die karakter van die toekoms geen wetmatighede vertoon nie en haar handeling onvoorspelbaar verrassend is (Taleb 2007:xix), is die gepaste metafoer ter bevestiging van die vaart op die toekoms-see eerder "steering rather than planning" (Hayward 2009:18). Tot die domein van navorsing en studie is die erkenning van die algemeen menslike vermoë om die toekoms - wat insluit bepaalde alternatiewe en keuses - en wat onder meer gevorm word deur strukture, persepsies en kragte - strategies en doelwitmatig te benader (Slaughter 2001:2; Lombardo 2008:15-16). Die doel hiervan - en van die groter veld van toekomsstudies - sou dus uiteraard wees "to contribute toward making the world a better place in which to live, benefiting people as well as plants, animals, and the life-sustaining capacities of the Earth" (Bell 1997:3). Na my mening is enersyds die kennisname en andersyds die aanspreek van dié

uitdagings belangrik aangesien dit aksente van relevansie, volhoubaarheid en strategie bepaal. Die fokus binne toekomsstudies is dus na “increasingly find ways to integrate futures literacy with futures strategy” (Slaughter 2001:415).

Ter illustrasie van dié fokus kan kennis geneem word van die resultate én uitdagings van die Millennium projek van die VN, soos gedokumenteer in die “2008 State of the Future” (Glenn & Gordon & Florescu 2008:12-41) en waarvolgens “15 Global Challenges” van die belangrikste kritiese vrae vir die volgende dekade uitmaak. Een van dié aangeduide vrae wat kongruensie toon met die karakter en fokus in die titel van die artikel is: “How can the capacity to decide be improved as the nature of work and institutions change?” (Glenn & Gordon & Florescu 2008:28-29).

Na my mening is enersyds die kennisname en andersyds die aanspreek hiervan belangrik aangesien dit aksente van relevansie, volhoubaarheid en strategie bepaal. Hames (2007:228) wys daarop as dié werkswyse betekenisvol vergestalt kan word, die “art of confidently and ethically finding viable paths into the future, negotiating unknown terrain and unprecedented complexity while retaining integrity and relevance”, gerealiseer word.

3. PAD

3.1 Werk ... en spiritualiteit?

Werk neem 'n sentrale plek in die menslike bestaan in. Dit is Volf (1991:3) wat 'n aantal jare gelede reeds daarop wys dat as gevolg van die totalitêre mag en invloed van kapitalisme en gerugsteun deur 'n protestantse werk etiek, “Work has to come to pervade and rule the lives of men and women”. Intussen is dit ook duidelik dat die aard en karakter van die werksplek dramaties en evolusionêr verander. In die sogenaamde “Nuwe Ekonomie” (Reader 2008:103-104) gaan dit byvoorbeeld veral om die aanspreek van 'n holistiese verstaan van die individu in 'n geglobaliseerde sisteem of netwerk(e) van die lewe (Louw 2000:46; Taylor 2008:77; Niemandt 2009:627-628). Die Nuwe Ekonomie se karakteristieke van “interconnections, relationships, and systems” (Osmer 2008:17) word geaksentueer deurdat “... we are living in a post-industrial, information, or knowledge economy, with manufacturing and factory production being displaced by information-and knowledge-based work...” (Edwards & Wajcman 2005:27). In 'n sistemiese verstaan kan die betekenis van dié veranderende wêreld van werk egter alleenlik verstaan word in terme van die omvang en betekenis van globalisering (Reader 2008:102-103) en as “an economy of above, i.e. and economy determined by big companies and the web of telecommunication systems” (Louw 2000:38).

In sy bekende boek, “Flat World”, skryf Friedman (2006:8) dat die argitektuur van die wêreld as gevolg van onder meer die betekenis van kommunikasie tegnologie verander het, sodat meer en meer mense deur die gebruik van verskeie vorme van kommunikasie tegnologieë met ander mense regoor die wêreld in verbinding kan tree. Niemandt (2009:625) verwys hierna as “Globalization 3.0” wat as fenomeen vanuit 'n “flat-world platform” individue en groepe in netwerke verbind, integreer en bemagtig. Die betekenis hiervan vir die argitektuur van die menslike bestaan is natuurlik verregaand - nie net vir individue nie - maar ook vir groot organisasies en die kerk. Castells (2006: 381) som dit op as “the new social structure of the Information Age, which I call the network society because it is made up of networks of production, power, and experience, which construct a culture of virtuality in the global flows that transcend time and space”.

Ironies genoeg is dit egter ook 'n gegewe dat in 'n markgedrewe kapitalistiese ekonomie en te midde van van finansiële sukses, “there is a decrease of loyalty to the business, a loss of informal trust (social capital) between the staff, and indeed a weakening of the institutional knowledge”

(Reader 2008:107). Vanuit die veronderstelling dat “deep and continuing Christian involvement with issues of work and employment both pastorally and in terms van social justice” (Reader 2008:101) altyd belangrik sal wees; is aksente vanuit die literatuurstudie belangrik wat onder meer vra na “more work is needed to develop the parameters for inclusion of spirituality... in the workplace” (Hicks 2003:62) asook na moontlike wyses waarop dit op vernuwendse wyse vergestalt kan word (Peterson & Webb 2006:114-115). In die aanduiding van bepaalde vernuwendse moontlikhede wys Reader (2011:235) onder meer in sy eie navorsing, en in kongruensie met onder meer die inhoud van die reeds gestelde vraag na besluitnemingspraktyke in 'n veranderende wêreld, dat “One question for those of faith is how the values that underpin a faith commitment contribute to a ‘thicker’ or deeper understanding of human social action than that found in theories of happiness and wellbeing.”

3.2. 'n Prakties teologiese re-konstruksie?

Gemeet daaraan dat “The language of capitals has emerged powerfully in the discourse of the social sciences over the past decade ... social capital, religious capital and human capital” (Miles-Watson 2011:133), vind ek vir die doel van die artikel nou aansluiting by die metafoor van rekapitalisasie soos voorgestel deur Taylor (2008). In sy verduideliking van die betekenis van die konsep, rekapitalisasie, en soos oorspronklik gemunt deur Douglas Rushkoff (1996:221-240), word die volgende belangrike beklemtoning deur Taylor (2008:185-186) aangestip:

Recapitalisation, however, is neither the abandonment of orthodoxy nor the rejection of a heritage with its classic expressions of faith. It is not even a denial of the accomplishments and expansions of the church in modernity. Rather, it is the seeking of a return of the gospel in the new situation.

Rekapitalisasie veronderstel dus dat 'n vorige verstaan van kapitaal uitgedien geraak het, maar dat dit gevul kan word met nuwe inhouds-aksente. Ter agtergrond en ook ter verdere motivering van die oorweging van die konsep rekapitalisasie as geskikte metafoor vir die rekonstruering van relevante praktiese teologiese perspektiewe vir die werksplek; word die navorsings-agenda verder uitgebrei deur te let op die inhoud, rol en betekenis van die vorming van menslike waardes en doelwitte soos onder meer verwoord in die konsep “Spiritual Capital” (Zohar & Marshall 2004:31; Guest 2007:181). In die geassosieerde domein van betekenis wat deur die metafoor “kapitaal” gekonstrueer word (Guest 2007:183-184), word 'n terrein verbeeld van “doing business in a wider context of meaning and value. It can generate profit that both draws on and adds to the wealth of the human spirit and to the general human well-being (Zohar and Marshall 2004:31).

In die metafoor van rekapitalisasie word dus enersyds van hierdié nuwere aksente vir die werksplek genuanseer, maar andersyds dui dié konsep inderdaad ook op die herkonstruering van bepaalde prakties teologiese koördinate vir die werksplek ten einde “Doing theology in the present situation means recapitulating the radical break ... with the emergence of the post-modern, and the facilitation of the return of God” (Taylor 2008:193).

3.3 'n Metodologiese konstruksie?

Deel van die karakter van praktiese teologie as krisissetenskap (Ganzevoort 2007:20), is die soeke om die kompleksiteit van situasies in die beskrywing daarvan verder te bevorder (Swinton & Mowat 2006:13). Dié kritiese denke word na my mening relevant geartikuleer as “critical thinkers first attempt to insure that they are working on the right problem before they attempt to solve it in detail” (Mitroff 1998:18). Hiermee tesame is daar 'n soeke na kongruensie tussen die aard van die karakter van die praxis van ondersoek en die gekose empiriese metodologie.

Dit is binne dié domein, en in die vergestaltung van die interdisiplinêre gesprek van praktiese

teologie en toekomststudies, waarin metodologiese nuwe betekenismoontlikhede gekaart word (Osmer 2006:343). In die dokumentering van die aanvanklike ontwerp (Van den Berg 2010a; Van den Berg 2010b) is reeds aangetoon op watter wyse die Delphi-navorsingsmetode (Landeta 2006:477) 'n kreatiewe ruimte sou kon bied vir 'n interdisciplinêre verkenning oor die rol van spiritualiteit in die werksplek. Ter verdere ontwikkeling hiervan en ter illustrasie van die betekenis van dié ontwerp-voorstel en in kongruensie met die karakter van die toekomstige werksplek, kan die toekomststudie-metode van die sogenaamde "Real-Time Delphi" (Glenn & Gordon & Florescu 2008:55) genoem word. Volgens dié metodiek sal beginsels onderliggend aan 'n kwalitatiewe werkswyse op só 'n wyse ontwerp en aangebied kan word dat die konsepte soos spiritualiteit, geloof en werksplek wat in dié ontwerp aangeteken is, opnuut deur deelnemers verreken kan word binne die domein van "intydse" - tegnologie as verdere vergestaltung van die interdisciplinêre gesprek tussen praktiese teologie en toekomststudie. Hiervolgens kan deelnemers 'n aanlyn vraelys wat betrekking het op die tema(s) wat ondersoek word, voltooi. Die antwoorde - numeries én kwalitatief - word "intyds" opgegradeer soos wat deelnemers antwoorde verskaf. Deelnemers word verder aangemoedig om die vraelys so dikwels en soveel keer as moontlik te besoek. Tydens elke besoek kry deelnemers die geleentheid om insae te hê in hulle eie antwoorde sowel as die opgedateerde en verwerkte antwoorde. Die moontlikheid bestaan dan ook vir elke deelnemer om weer 'n verdere hersiening hiervan aan te bring (Glenn & Gordon & Florescu 2008:55). Dié voorgestelde metodologiese werkswyse weerspieël ook inderdaad op kongruente wyse die karakter van die praxis as die van "'n volgende generasie argitektuur" (Carr 2010:15) met aksente op die betekenis enersyds van netwerke (Koch & Lockwood 2010; Christakis & Fowler 2010) en andersyds, dié biografiese, soos onder meer vergestalt in die beginsel van "konnektiwiteit" in die "sosiale netwerk era van Web 2.0" (Joubert 2010:52).

4. DRUMPEL – 'N *THEOLOGIA HABITUS*?

'n "*Theologia est habitus practicus*" (Moldenhauer 2002:elektroniese bron) herinner dat teologie en lewe nie van mekaar geskei kan word nie, en dat teologie daarom inderdaad ook geïnteresseerd is in die mense se geloof en die aksies wat daar spruit. Juis hierom is teologie se aard en doel *prakties* van aard en stel ek in dié ontwerp voor dat, én ook ter oorkoming van die impasse van die ou ensiklopediese teologiese paradigma, gekies word vir die benaming van 'n *theologia habitus*. Hierin is daar ook 'n verdere vergestaltung van die betekenis van toekomststudie deurdat nuwe betekenis aan bestaande kontekste toegeken word en dat dit die drumpel bied tot verdere betekenis.

Die konsep van die *publieke* word verder ontwikkel as verwys word na die betekenis van die konsep "habitus" as die wyse en inhoud van 'n persoon se lewe wat geïnteresseerd is in "firstly understand the *habitus*, which refers to a kind of practical knowledge within which human social action ... constructs culture - a synthesis of structure and agency" (Müller, Van Deventer & Human 2001:76-96). In aansluiting hierby wys Astley (2002:54) onder meer op die betekenis van "theologia" as 'n vorm van teologie "not abstracted from its concrete setting, but understood as personal knowledge of God's - direct cognitive vision'... concerned with and developing within 'the believer's ways of existing in the world before God". In dié ontwikkeling van 'n *theologia habitus* word aangesluit by Ganzevoort (2006, 2007, 2009b) se aanvoeling vir en munting van "geleefde religie", met as aksent "de kennis over God die daar ontwikkel, gevonden, en geleefd word" (Ganzevoort 2006:161) en ter beskrywing van 'n *locus theologicus* (Ganzevoort 2008:10). Oor die vergestaltung, ontwikkeling en betekenis hiervan vir die toekomstige werksplek as aangeduide praxis word dus gevra na die ontwikkeling van "'n praxeology of *habitus*" (Louw

2010:70). Dié konsep *theologia habitus* dui dan inderdaad op “an orientation towards God that involves, and is an expression of, learning how to live before God – and, in this sense, to live theologically” (Astley 2002:55).

4.1 'n Bouperseel?

Die klem is dus inderdaad op die soeke na op watter wyses 'n spirituele oriëntasie en vergestalt as 'n *theologia habitus*, in die toekomstige werksplek opgeteken kan word en hoe dit ook “practice for action, and not just any action but a particular kind of hard, often risky, intricate values-based action” (Gentile 2010:xi), kan informeer.

Ek sal graag deur kontoere van dié ontwerp wil argumenteer dat die ontwikkeling van 'n *theologia habitus* vir die toekomstige werksplek inderdaad hertoe 'n relevante en betekenisvolle bydrae kan lewer. Betekenisvolle gekarteerde ruimtes vanuit die “primary mode of integrating faith at work is through attention to personal virtue, business ethics, and to broader questions of social and economic justice” (Miller 2007:129). Verskeie “vistas van 'n ongerealiseerde toekoms ...” (Van Heerden 2009:121) van 'n *theologia habitus* in die toekomstige werksplek kan as verdere ontwikkeling vanuit die ontwikkelende interdisiplinêre gesprek tussen praktiese teologie en toekomsstudies aangedui word. As enkele voorbeeld van toekomstige navorsing kan die reeds aangeduide vraag van “How can the capacity to decide be improved as the nature of work and institutions change?” (Glenn & Gordon & Florescu 2008:28-29), genoem word. Binne die praxis van die nuwe werksomgewing in die wydste moontlike sin verstaan, is een van die vrae dus inderdaad op watter wyse spiritualiteit 'n rol speel in besluitnemingsprosesse? Geassosieerde domeine wat as perspektiewe in die beantwoording van dié vraag veronderstel word is onder meer die aksentuering van 'n etiese- (Ahner 2007; Graafland 2010) en deugdelike bestaan (Pembroke 2004; Graham 2011).

Vanuit die veld van die pastoraat en met besondere verwysing na die betekenis van positiewe sielkunde, sluit 'n spiritueel-etiese oriëntasie inderdaad ook goed aan by die nuwere raamwerk van “positive organizational behaviour” waarin gefokus word op die “morally sound approaches to ethical performance at the self/individual, group/team and organisational levels” (Rossouw & Van Vuuren 2009:129), waarin die doel en waardes van die organisasie kongruent is aan dié van die individu, ter belyning en internalisering van geloofsraamwerke (Dehler & Welsh 2003:116). In dié moontlike uitsig op die konstruering van 'n *theologia habitus* vir die toekomstige werksplek word uiteraard aksente gekaart wat ook verband hou met een van die kern-ideale van toekomsstudie, naamlik die formulering van “the goals and values people hold, from leaders and experts to ordinary citizens” ten einde die sogenaamde “good society” te vergestalt (Bell 1997:5). Dit toon weer uiteraard artikulasie met onder meer die klem en aksent op deugde en 'n prakties teologiese verstaan daarvan sodat “Practical theology then becomes the science of theological, critical and hermeneutical reflection regarding the intention and meaning of human action (habitus) as expressed ... in the art of faithful daily living” [my kursivering] (Louw 2010:73).

In die verstaan dat toekomsstudie ten doel het die fasilitering van 'n “a new way of thinking” (Giri 2002:103) en dat daar vanuit 'n prakties teologiese oriëntasie 'n *theologia habitus* ontwikkel, is dit belangrik om kennis te neem van Rossouw en Van Vuuren (2009:129) se aanwysing dat mense dan in die werksplek gesien kan word as sogenaamde “positive ethical capital”, wat uiteraard weer artikuleer met die klem op kapitaal en in besonder spirituele kapitaal en die rekapitalisasie van die werksplek.

5. BESTEMMING

5.1 Oriëntasie en identifikasie

Binne die argitektoniese wetenskap word die konsep *bestemming* verstaan as dat “The

destination is that which we reach” en dat dit “the centre of gravity that assembles” (Norberg Schulz 2000:144) veronderstel. In die lig van dié betekenis onderskei navorsers tussen drie vorme van werk-oriëntasie en betekenis vir individue. Vir sommige mense is die beroep wat hulle beoefen slegs maar 'n werk, ander beskou dit as 'n loopbaan en vir ander is dit 'n roeping (Seligman 2002:168). In die snelveranderende wêreld van werk is dit egter só dat “a dynamic society requires a dynamic understanding of work” (Volf 1991:vii). Dit is juis binne hierdie snel veranderende omgewing, waarin individue dikwels meer as een en tot soveel as drie en méér verskillende tipe beroepe beoefen, dat die tradisionele verstaan van roeping nuut geëvalueer sal moet word. In aksentuering hiérvan en met betekenis vir die sketsing van die toekomstige werksplek, wys Davis & Blass (2007:39) daarop dat “career is no longer hierarchical in a single organisation, but rather concerned with milestones related to enhanced competency the individual’s focus shifts to self-employment and/or careers spanning many organisations and a variety of job types”.

5.2 'n Geheue vir die toekoms

Dié konsep *geheue vir die toekoms*, aanvanklik gemunt deur De Geus in sy boek, *The living company* (1997), word onlangs verder deur Lombardo (2008:2) ontwikkel met sy beskrywing van 'n sogenaamde “future consciousness” as “the human capacity to be conscious of the future, to create ideas, images, goals, and plans about the future, to think about these mental creations and use them in directing one’s action and one’s life.”

Dit is daarom te verstane dat 'n belangrike bydrae vanuit die veld van toekomsstudies juis sogenaamde “prospective thinking” is waarvolgens “futurists aim to contribute to the well-being both of now - living people and of the as - yet voiceless people of future generations. Futurists explore alternative futures-the possible, the probable, and the preferable” (Bell 1997:42). Die ontwikkeling van 'n *geheue vir die toekoms* vra dus vir 'n kreatiewe én innoverende benadering tot die toekoms. Gemeet aan die uitwys van die gevaar van sogenaamde “zombie”-kategorieë (Reader 2008:1) óf “zombie-teologie” (Ganzevoort 2009a:5-8) wat aanwesig is as erkende strukture, maar wat weens onder meer 'n veranderende wêreld nie meer gedeeltelik óf volledig aan hulle doel beantwoord nie, is dit daarom juis nodig om binne die soeke na 'n *theologia habitus* te vra na moontlikhede ter bemiddeling hiervan in die nuwe werksplek. In die kartering van dié moontlike navorsings-koördinate ter verdere ontwikkeling van 'n *geheue vir die toekoms* vir dié *theologia habitus* word 'n belangrike beskrywing by Miller (2007:153) gevind wat 'n positiewe taak en ontwikkeling vir die rol van die kerk en teologiese akademie visualiseer en wat ook artikuleer met die geïdentifiseerde werksvelde van praktiese teologie:

The church and the academy can offer theological resources and practical tools to equip those whose calling is to serve in and through the marketplace... Indeed, active participation in the transformation of individual employees, their workplaces, and the overall marketplace may be one of the most powerful means to help feed the hungry, clothe the naked, and welcome the stranger.

6. NASKRIF – KONNEKTIEWEIT VAN 'N NUWE GENERASIE ARGITEKTUUR

In die bekroonde film van David Fincher, *The network society* (2010), word die ontstaan, ontwikkeling en ingrypende betekenis van Mark Zuckerberg se *Facebook* (Joubert 2010:48), verbeeld as uitdrukking van die “medium is the message”-wêreld (Carr 2010:1). Een van die karakters, Sean Parker, verwys in die film na dié Facebook-fenomeen as “The true digitalization of real life” (nilesfilmfiles.blogspot.com.2011:02). Dié konteks van die virtuele wêreld, met as aksent die passing van 'n toekomstige werksplek, is voortdurend aangedui, met as winspunt

van dié ontwerp, die betekenismomente van “creative and positive potentialities of the marketplace (Miller 2007:99). Juis daarom behoort bestaande ontwerpe, wat dreig om in die omskryfde “zombie”-kategorieë te verval, weer nuut bedink te word ten einde aan die bekende argitektoniese veronderstelling te voldoen, naamlik dat “form follows function” (Sebestyen 2003:87).

In die ontwikkeling van die kantaantekeninge is 'n praktiese teologiese veronderstelling wat “investigates praxis empirically, interprets it to better understand and explain its patterns, constructs a theological framework with which it can be assessed critically, and provides practical models and guidelines for its future conduct and reform” (Osmer (2006:339-342) - en geïnformeerde perspektiewe vanuit toekomststudie - deurlopend gevolg. Die kritiese vraag én uitdaging is egter of dié omskryfde “nuwe generasie argitektuur” verstaan moet word as 'n eksterne modaliteit wat as te ware op die toekomstige werksplek toegepas moet word en óf dit eerder vanuit die “medium is the message”-wêreld voorrang aan die praxis van 'n *locus theologicus* wil bied ten einde op 'n kreatiewe en innoverende wyse te soek na 'n bepaalde konnektiwiteit (Joubert 2010: 52) tot beskrywing van 'n relevante *theologia habitus*.

Indien dié onderneming as 'n teologiese projek beskou word wat die “human praxis of faith as a legitimate source of theological reflection” (Ganzevoort 2008:11-12) sien, word 'n bepaalde vorm van rasionaliteit veronderstel waarin “embodied persons, and not abstract beliefs, should be seen as the locus of rationality” (Van Huyssteen 2006:77). Dit is juis vanuit die *locus theologicus* van die toekomstige werksplek dat dan sáám met mense en as deel van die alledaagse, oftewel die “ordinary” (Astley 2002:49), en in konnektiwiteit, soos vergestalt in 'n volgende generasie argitektuur, na 'n relevante *theologia habitus* gesoek kan word. Dit is binne dié *locus theologicus* dat 'n biografiese *theologia habitus* dan beskryf kan word in onder meer die naspoor van één van die groot vrae naamlik “How can the capacity to decide be improved as the nature of work and institutions change?” (Glenn & Gordon & Florescu 2008:28-29).

VERWYSINGS

- Ahner, G. 2007. *Business ethics. Making a life, not just a living*. New York: Orbis Books.
- Ariely, D. 2009. *Predictably irrational. The hidden forces that shape our decisions. Revised and expanded edition*. London: Harper.
- Astley, J. 2002. *Ordinary theology. Looking, listening and learning in theology. Explorations in practical, pastoral and empirical theology*. Hampshire: Ashgate.
- Atherton, J. 2011. Introductory essay. Developing an overview as context and future. In: *The practices of happiness. Political economy, religion and wellbeing*. Edited by John Atherton, Elaine Graham and Ian Steedman. London: Routledge. 1-19.
- Bass, D.C. & Dykstra, C. 2008. *For life abundant. Practical theology, theological education and Christian ministry*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Bell, W. 1997. The purposes of future studies. *The Futurist*. Nov-Dec:3-7.
- Browning, D. S. 1991. *A fundamental practical theology. Descriptive and strategic proposals*. Minneapolis: Fortress Press.
- Carr, N. 2010. *The shallows. How the internet is changing the way we think, read and remember*. London: Atlantic Books.
- Castells, M. 2006. *End of millennium. The information age: Economy, society and culture. Vol iii*. Second Edition. Oxford: Blackwell Publishing.
- Cilliers, J. 2009. “Fides quarens societatem”: Praktiese teologie op soek na sosiale vergestaltung. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. 49(4):624-638.
- Christakis, N. & Fowler, J. 2010. *Connected. The amazing power of social networks and how they shape our lives*. London: Harperpress.
- Davis, A & Blass, E. 2007. The future workplace: Views from the floor. *Futures*. 39:38-52.
- De Geus, A. 1997. *The living company. Growth, learning and longevity in business*. London: Nicholas

Brealey Publishing.

- Dehler, G.E. & Welsh, M.A. The experience of work: Spirituality and the new workplace. In: *Handbook of workplace spirituality and organizational performance*. Edited by R.A. Giacalone and C.L. Jurkiewicz. New York: M.E. Sharpe. 108-122.
- Demasure, K. & Müller, J. 2006. Perspectives in support of the narrative turn in pastoral care. *Ned Geref Teologiese Tydskrif*. 47(3-4):410-419.
- Edwards P. & Wajcman, J. 2005. *The politics of working life*. Oxford: Oxford University Press.
- Friedman, T.L. 2006. *The world is flat. A brief history of the twenty-first century*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Ganzevoort, R.R. 2006. *De hand van God en andere verhalen. Over veelkleurige vroomheid en botsende beelden*. Zoetermeer: Meinema.
- Ganzevoort, R.R. 2007. Waarheen met de praktische theologie? *Theologische Debat*. 4(1):20-24.
- Ganzevoort, R.R. 2008. Teaching that matters. A course on trauma and theology. *Journal of adult theological education*. 5(1):8-19.
- Ganzevoort, R.R. 2009a. Zombie-theologie en de terugkeer van religie. *Narhex* 9(3):5-8.
- Ganzevoort, R.R. 2009b. *Forks in the road when tracing the sacred. Practical theology as hermeneutics of lived religion*. Presidential address to the ninth conference of the International Academy of Practical Theology, Chicago 2009. Retrieved from the World Wide Web on 24 April 2010. (<http://www.ruardganzevoort.nl>).
- Gelatt, H.B. 1993. Future sense: Creating the future. *The Futurist*. 27:9-13.
- Gentile, M.C. 2010. *Giving voice to values*. How to speak your mind when you know what's right. New Haven: Yale University Press.
- Gerkin, C.V. 1984. *The living human document: Re-visioning pastoral counseling in a hermeneutical model*. Nashville: Abingdon.
- Giri, A.K. 2002. The calling of a creative transdisciplinarity. *Futures*. 34:103-115.
- Glenn, J.C., Gordon, T.J. & Florescu, E. 2008. *State of the Future*. Washington: The Millennium Project. World Federation of UN Associations.
- Graafland, J.J. 2010. *The market, happiness, and solidarity. A Christian perspective*. London: Routledge.
- Graham, E. 2011. The 'virtuous circle'. Religion and the practices of happiness. Religion and the practices of happiness. In: *The practices of happiness. Political economy, religion and wellbeing*. Edited by John Atherton, Elaine Graham and Ian Steedman. London: Routledge. 224-234.
- Guest, M. 2007. In search of spiritual capital: The spiritual as cultural resource. In: *A sociology of spirituality*. Edited by K. Flanagan and P. C. Jupp. Hampshire: Ashgate. 181-200.
- Hames, R.D. 2007. *The five literacies of global leadership. What authentic leaders know and you need to find out*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Hayward, P. 2008. *The lineage of foresight*. Knowledge Base of Futures Studies CD-ROM. 1-46.
- Hicks, D.A. 2003. *Religion and the workplace. Pluralism, spirituality, leadership*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inayatulla, S. 2008. *Methods and Epistemologies in Future Studies*. Knowledge Base of Futures Studies CD-ROM.
- Joubert, S.J. 2010. Annus Virtualis: Enkele uitdagingen wat die virtuele era van Web 2.0 aan relevante kerklike bediening stel. *Ned Geref Teologiese Tydskrif*. 51(3-4):48-60.
- Koch, R. & Lockwood, G. 2010. *Superconnect. The power of networks and the strenght of weak links*. London: Little Brown.
- Landeta, J. 2006. Current validity of the Delphi method in social sciences. *Technological Forecasting & Social Change*. 73:467-482.
- Lombardo, T. 2008. *The evolution of future consciousness*. Bloomington: Authorhouse.
- Louw, D. J. 1999. *Pastoraat as Vertalking en Ontmoeting*. Wellington: Lux Verbi BM.
- Louw, D.J. 2000. The challenge of a global economy and of the internet to pastoral ministry: care for the living human web. *Practical theology in South Africa*. 15(1):30-52.
- Louw, D.J. 2008. *Cura Vitae. Illness and the healing of life*. Wellington: Lux Verbi BM.
- Louw, D.J. 2010. "Habitus" in soul care. Towards "spiritual "fortigenetics" 9par
- Malloch, T.R. 2003. *Social, human and spiritual capital in economic development*. Templeton Foundation, Working group of the spiritual capital project. Harvard University.

- Mitroff, I. 1998. *Smart thinking for crazy times. The art of solving the right problems*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- Miles-Watson, J. 2011. Ethnographic insights into happiness. In: *The practices of happiness. Political economy, religion and wellbeing*. Edited by John Atherton, Elaine Graham and Ian Steedman. London: Routledge. 125-133.
- Miller, D.W. 2007. *God at work. The history and promise of the Faith at Work movement*. Oxford: University Press.
- Moldenhauer, A. 2002. *Theologia est habitus practicus: What is practical for a Christian?* Retrieved from the World Wide Web on 22 April 2010. (<http://www.wlstheologia.net/files/MoldenhauerHabitus.pdf>).
- Müller, J. C. & Maritz, B. 1998. Die waarde van metafore binne die hermeneuties-pastorale sisteem. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*. 13(1):64-71.
- Müller, J., Van Deventer, W. & Human, L. 2001. Fiction writing as metaphor for research: A narrative approach. *Practical Theology in South Africa*. 16(2):76-96.
- Müller, J. 2005. A postfoundationalist HIV-positive practical theology. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*. 20(2):72-88.
- Müller, J. 2009. Transversal Rationality as a practical way of doing interdisciplinary work, with HIV and Aids as a case study. *Practical Theology in South Africa*. 24(2):199-228.
- Nelson, D.L. & Cooper, C.L. 2007. Positive Organizational Behavior: An Inclusive View. In: *Positive Organizational Behavior*. Edited by Debra L. Nelson and Cary L Cooper. London: SAGE Publications. 3-8.
- Niemandt, C.J.P. 2009. John Calvin and the church in a time of transition. *Ned Geref Teologiese Tydskrif*. 50(3-4):620-633.
- Nilesfilmfiles 2011. Revolutions-and-revelations-oscars-for. (<http://nilesfilmfiles.blogspot.com/2011/02/revolutions-and-revelations-oscars-for.html>). Retrieved from the World Wide Web on 23 May 2011.
- Norberg-Schulz, C. 2000. *Architecture: Presence, language, place*. Milan: Skira.
- Osmer, R.R. 2006. Toward a transversal model for interdisciplinary thinking in practical theology. In: *The evolution of rationality. Interdisciplinary essays in honor of J. Wentzel van Huyssteen*. Edited by F. Leron Shults. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing. Co. 327-345.
- Osmer, R. 2008. *Practical Theology. An Introduction*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans.
- Pembroke, N. 2004. *Working relationships. Spirituality in human service and organisational life*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Reader, J. 2008. *Reconstructing practical theology. The impact of globalization*. Hampshire: Ashgate.
- Reader, J. 2011. Wellbeing or resilience?: Blurred encounters between theory and practice. In: *The practices of happiness. Political economy, religion and wellbeing*. Edited by John Atherton, Elaine Graham and Ian Steedman. London: Routledge. 235-244.
- Roberts, B. 2002. *Biographical research*. Buckingham: Open University Press.
- Rossouw, D. & Van Vuuren, L. 2009. *Business ethics. 4th Edition*. Cape Town: Oxford University Press Southern Africa (Pty) Ltd.
- Rushkoff, D. 1996. *Playing the future*. New York: Riverhead Books.
- Schrag, C.O. 1992. *The resources of rationality. A response to the postmodern challenge*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Schrag, C.O. 1997. *The self after postmodernity*. New Haven: Yale University Press.
- Sebestyen, G. 2003. *New architecture and technology*. Oxford: Architectural Press.
- Seligman, M.P. 2002. *Authentic happiness. Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
- Slaughter, R.A. 2001. Knowledge creation, futures methodologies and the internal agenda. *Foresight*. 35:407-418.
- Swinton, J. & Mowat, H. 2006. *Practical theology and qualitative research*. London: SCM Press.
- Taleb, N.N. 2007. *The black swan. The impact of the highly improbable*. London: Penquin.
- Taylor, B. 2008. Entertainment theology. New-edge spirituality in a digital democracy. Grand Rapids: Baker Academic.
- Van den Berg, J.A. 2010a. 'n Voorlopige navorsingsagenda vir die spirituele re-kapitalisasie van die werksplek – 'n praktiese teologiese re-konstruksie. *Acta Theologia*. 30(2): 171-191.
- Van den Berg, J.A. 2010b. An (auto)biographical *theologia habitus* - Futures perspectives for the workplace. *Acta Theologia 30 (Supplementum 13)*.

- Van Heerden, E. 2009. *30 Nagte in Amsterdam*. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers.
- Van Huyssteen, J.W. 2006. *Alone in the world? Human Uniqueness in Science and Theology. The Gifford Lectures*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans .
- Volf, M. 1991. *Work in the Spirit. Toward a theology of work*. Oxford: Oxford University Press.
- Peterson, M. & Webb, D. 2006. *Religion and spirituality in Quality of Life Studies*. Applied Research in Quality of Life. (1):107-116.
- Zohar, D. & Marshall, I. 2004. *Spiritual capital. Wealth we can live by*. London: Bloomsbury.

TREFWOORDE

Theologia habitus
Locus theologicus
Spiritualiteit
Werkplek
Praktiese Teologie
Toekomsstudies
Delphi-metode

KEY WORDS

Theologia habitus
Locus theologicus
Spirituality
Workplace
Practical Theology
Futures studies
Delphi-method

Kontakbesonderhede:
Prof Jan-Albert van den Berg
Departement Praktiese Teologie
Fakulteit Teologie
Universiteit van die Vrystaat
Epos vdbergja@ufs.ac.za